**Marksizm Üstüne Yeni Düşünceler, Server Tanilli, Adam Yayınları, 291 s., 2001**

Kitabın öncelikle kapağı dikkatimizi çekiyor. Her tarafı kaplayan bir Marx değil, yüzünün yarısı ön kapakta görünen, ama kitabın sırtını ve arka kapağın küçük bir bölümünü de kaplayan bir Marx. Kitabı okuduktan sonra kapağı daha iyi değerlendirebiliyorsunuz: Konuyla ilgili birçok yapıtta rastladığımız gibi, herşeyi belirleyen bir marksizm değil, geri planda duran ama etkisini her yana yayan bir marksizm. Kapak tasarımını yapan Zeynep Ardağ da böyle mi düşünmüştür, bilmiyorum, ama kapak, içeriğe uygun düşmüş.

Yıllar önce Andre Gide'nin –şimdi kelimesi kelimesine hatırlayamadığım- bir belirlemesini okumuştum. İyi kitapların, eleştiricinin kendi düşüncelerini ortaya koyması için de olanak sağladığından söz ediyordu. **"Değişimin Diyalektiği ve Devrim"** bu kapsamda ele alınabilecek bir kitap. Tanilli'nin önceki kitapları gibi oldukça geniş bir içeriğe sahip: marksizmin sorunlarından küreselleşmeye, devrim anlayışından enternasyonalizme, ulusal sorundan feminizme, sosyal demokrasinin yaşadığı sorunlardan sosyal devletin bunalımına kadar birçok konuyu içeriyor kitap. Bir tanıtım yazısında bu kadar geniş bir alanı kapsamak mümkün olmadığından, daha çok genelin üzerinde durmaya çalışılacaktır.

Tanilli'nin kitabı önemlidir; önemi, içinde şu veya bu konuda ne denildiğinden çok, genel olarak ne söylenilmeye çalışıldığı noktasında yoğunlaşmaktadır.

Tanilli, **"Önsöz"**de şunları söylüyor:

*"Marx'ı yeniden okumak zorunlu; ama hangi gözlüklerle?*

*Çünkü, onun söylediklerini sıradan tekrarlamayı aşmıştır işler, böylesi bir davranış olsa olsa –çoğu terörist- zibidi grupçukların marifeti olabilir."*

Bu belirlemeye katılmak mümkün değil. Sadece Türkiye'de değil başka birçok ülkede de Marx'ı aynen tekrarlayan birçok politik parti, hareket ya da grup var. Tanilli'nin sözünü ettiği gruplar aslında "Marx'ı sıradan tekrarlayanlar" kategorisine girmezler. Onlar marksizmin arkasına eklemeler yaparlar: marksizm-leninizm veya daha da uzatarak "Mao Zedung düşüncesi", arada Stalin'in adı da sık sık zikredilir. Gerçekte "sıradan tekrarlama" konusunda durum hayli karışıktır. Şöyle ki: Menşevikler ve Kautsky'nin Lenin'e göre "marksizmin sıradan tekrarcısı" oldukları söylenebilir. Lenin, marksizmi Çarlık Rusya'sı ve dünyanın koşullarına yaratıcı biçimde uygulamış ve Bolşevik devrimin gerçekleşmesine öncülük etmiştir. Bunun tersinin doğru olduğunu savunanlar da vardır: Evet, 20. yüzyılın başlarında Lenin'in haklı olduğu sanılmıştır, ama yüzyıl sonunda hiç de öyle olmadığı ortaya çıkmıştır. Rusya halkının demokrasi geleneğinin olmaması, Sovyet sosyalizminin demokratik yönden eksik kalmasının önemli nedenlerinden birisi olmuş ve 1991 yılında SSCB sona ermiştir. Hangisi haklıdır; Lenin mi, yoksa Rusya'da sosyalizmin kurulamayacağını söyleyen Kautsky mi?

Sosyalizmin bir bölgede değil de ancak dünya genelinde kurulabileceğini söyleyenler de marksizmin tekrarcısıdırlar. Bunların en tanınmışı Troçki'dir. Tek ülkede devrim yapılabileceğini, ama devrimin yayılamaması durumunda yenilginin kaçınılmaz olduğunu yıllar önce söylemiştir. Buradan hareketle, tek ülkede sosyalizmin kurulabileceğini savunan Stalin'e göre, Troçki haklı mı çıkmıştır? Eğer Kautsky ve Troçki'ye hak veriyorsak, marksizmin tekrarcılarının tarihsel olarak daha haklı çıktıklarını da belirtmemiz gerekir. Gerek Lenin gerekse de Stalin'in yaptıkları, marksist teoride belirlenenlerden önemli farklılıklar içerir. Görüşlerine hak verelim ya da vermeyelim, her ikisi de teoriyi yaratıcı biçimde uygulamışlardır.

Tanilli'nin kitabının önemi, öncelikle insanları düşünmeye çağırmasından ve yazarın marksizm ve dünyanın bugünkü durumu üzerinde düşüncelerini ortaya koymasından geliyor. "Bunda önemli olan ne var?" diye sorulabilir; piyasa böylesi yayınlarla dolu. Ne var ki, bu yayınları bırakın okumayı, içlerini şöyle bir karıştırmak bile büyük sabır istiyor. Bir sürü alıntı ya da klasiklerdeki cümlelerin değişik türde tekrarlanması dışında bir içeriğe sahip değiller. Bir de bildiğimiz sözler; görünürde açıklayıcı, özünde ise hiçbir şey söylemeyen saptamalar: "Sosyalizmin taşıdığı eksiklerin sorumlusu kapitalizmdir. Sosyalizmi çok sıkıştırdılar, zorladılar ve önemli eksikliklerin ortaya çıkmasına neden oldular." Kapitalizm herhalde böyle yapacaktı, sınıf düşmanına karşı başka ne yapması beklenebilirdi?

Bir başka saptama; sosyalizmin geri bir ülkede kurulması nedeniyle başarılı olamadığını söyler. Sosyalizm, gelişmiş kapitalist ülke veya ülkelerde kurulabilseydi eğer, başarılı olurdu.

Bu da gerçekten “büyük“ bir saptama. Olanı bir kenara atıyor ve hiçbir şey söylemiyor. Tarihte filanca önemli olay şöyle değil de böyle olsaydı saptamasından hareketle varsayımlara yönelmek yanlış bir tutumdur.

Marksizm, tarihe ve tarihselliğe büyük önem verir. Ne var ki, günümüz marksistleri tarihle ilişkilerini genellikle yanlış kurmaktadırlar. Dahası, bir bölümünün tarihten koptuğu bile söylenebilir. Bu kopuş kendisini iki türlü gösterir:

Birincisi; düşünülebilecek başka her konuda gelişmenin tarihini, pratiğin ortaya çıkardığı sonuçları dikkate alırlar, marksizm konusunda ise almazlar. Dünyanın altıda birini sonra da üçte birini kaplayan ve Doğu Avrupa’da yaklaşık 35, SSCB’de 74 yıl süren uygulamanın, teorinin hayata geçirilmesinin ardından, bu süreci yok saymak ve sanki bu tarih hiç yaşanmamış gibi “Marx’a dönmek“ mümkün müdür? Böyle bir dönüş, en başta marksizmin kendisine ters olmaz mı?

Hata kişilerden, özellikle Stalin’den mi kaynaklandı? Bir marksistin bu soruyu olumlu yanıtlamaması gerekir. Marksizm, tarihteki büyük olayları kişilerin tutumlarına bağlamaz. Kişiler önemlidir, durumu daha iyi ya da kötü yapabilirler –Stalin de tutumuyla zor bir dönemi iyice zorlaştırmıştır- ama tarihteki önemli gelişmeler kişilerle açıklanamazlar. SSCB’deki sosyalizmin eksiklik ve aksaklıklarının sorumluluğunu esas olarak Stalin’e yüklemek, marksizmin her olguyu ilişkileri ve bütünselliği içinde ele almayı savunan yöntemine de terstir. Stalin çok sayıda komünistin öldürülmesinin politik sorumluluğunu taşımaktadır; ama unutulmaması gerekir ki, nazileri yenen asıl güç SSCB’dir ve 1930’lu yıllardaki büyük sanayileşme hamlesi olmasaydı eğer, böyle bir zafer de mümkün olmazdı. Yine o çok pahalıya malolmuş sanayileşme hamlesidir ki, SSCB’nin uzay çalışmaları konusunda ABD’den önde olmasını sağlamıştır.

Geçtigimiz günlerde 53.sü yapılan Frankfurt Kitap Fuarı’nda bir radikal islamcı ile tartışıyorduk. Onun iddiasına göre, İslam mükemmel bir öğretiydi, ama kötü yöneticilerin elinde bu öğreti hayata uygulamamıştı. Peygamberin dönemi olan “Asr-ı Saadet“ dışında İslam sürekli bölünmüş ve hayata gereğince geçirilmemişti. Halife başa geçince (kendisi Cemalettin Kaplan taraftarıydı) bu durum sona erecekti.

Kendisine böyle bir gerekçelendirmenin sosyalizm ve liberalizm için de geçerli olduğunu anlatmaya çalıştım. Teori iyiydi, ama pratikte kötü uygulanmıştı. Gerçekten de liberalizm teoride son derece iyidir. “Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler“ anlayışı sonuçta herkesin refah düzeyinin yükselmesini sağlayacaktır; ne ki, pratikte hiç de böyle olmadığı görülmüştür.

Marksizm, liberalizmi değerlendirirken, onu sadece teorik olarak almaz, pratiğin teoriye hiç ama hiç uymayan yanlarıyla birlikte değerlendirir. Marksistler bunu büyük hoşnutlukla yaparlar, ama aynı şeyi kendilerine yönelik olarak uygulamazlar. Oysa ki, gerçek bir marksist, marksizmin de marksizmini yapabilmeli, marksizmi bir marksistin yaklaşımıyla eleştirebilmelidir. Bunu yapmak teorik olarak o kadar da zor değildir; zorluk, marksizmin de tarihselliğinin kabul edilmek zorunda kalınmasından, teoriye pratik arasında ortaya çıkan büyük uyumsuzluluğu kişilere bağlamadan açıklamaya yönelmekten gelmektedir. Marksistler, en başta kendileriyle karşılaşmaktan çekindikleri için, bunu yapmaktan ısrarla kaçınıyorlar. Marksizmi tarihin dışında bırakıyorlar. Bu nedenle, günümüzdeki birçok marksistin gerçekte anti-marksist olduğunu söylemek mümkündür.

Birçok marksistin tarihle yaşadığı ikinci sorun; bu tarihin yaklaşık 20-30 yıl öncesinde durmuş olmasından kaynaklanır. Günümüzde sosyalist mücadelenin sorunlarıyla ilgili birçok kitap, ağırlığı günümüze değil, geçmişe vermektedir. Analizler, sorunlara yaklaşımlar hep geçmiş kaynaklıdır; bunların üzerine –deyim yerindeyse “küreselleşme cilası“ çekilir. “Emperyalizmin son aşaması küreselleşmedir, ona karşı mücadele edilmesi gerekir.“ Bu kadar!

Yaşam somuttur, teori de yaşanılan somutu önemle dikkate almak, kendini onun üzerinde kurmak ya da yeniden şekillendirmek zorundadır. Tarihle ilişkisini yanlış kuran, tarihten kopan ya da yanlış bir tarihsellik anlayışına sahip olan birçok marksist ise alabildiğine soyuttur. Dedik ya, kendilerini en fazla marksist sananlar gerçekte anti-marksisttirler. İşin ilginç yani, öyle olmadıklarını sanmalıdırlar. Bu “marksistler“in de marksizmini yapmak, hangi ekonomik, politik ve sosyal koşullar nedeniyle nispeten uzun süredir bu konumda olduklarını incelemek oldukça ilginç –ve yararlı- olur.

**“Değişimin Diyalektiği ve Devrim“**, seçenek getiren bir kitap. Bunların arasında katıldıklarımız ve katılmadıklarımız olabilir, önemli olan bugünün dünyasının analizinden seçenekler üretmektir. Bu, sosyalistlerin yıllardan beri neredeyse unuttukları bir olgudur. Sosyalistler –hele hele marksistler- son derece iyi birer eleştirmendirler. Bu eleştirinin tarih boyunca bir, yakın zamanda ise iki handikapı olmuştur. Marksist kapitalizm eleştirisinin en önemli handikapı, eleştirideki yetkinliği, seçenek üretmek hele de uygulamakta gösterememesidir. Son yıllarda buna ikinci bir eksiklik daha eklendi: Seçeneklerde geçmişe takılıp kalmak; devrim, Sovyet devrimi gibi; kalkınma 1930’lu yıllardaki gibi… Eleştirmek, sürekli eleştirmek, ama bunun ötesinde birşey üretememek ve sonuçta da kaçınılmaz olarak karşı tarafın işine yaramak, onun bazı noktalardan kendini düzeltmesi doğrultusunda uyarıcı olmak. Kapitalizmin akıllı temsilcilerinin sosyalistlerin ne söylediğini sürekli izlemeleri bu nedenledir.

Marksizm, kapitalizmin analizinde önemli bir işlev taşır. Kapitalizmin kültürel özellikleri

toplumsal yapıyı gittikçe artan oranda etkilediğinden, marksizmin ayrıntılı bir kapitalizm analizi için yeterli olacağı söylenemez; ama marksizmin tümüyle dışında durarak kapitalizmi anlayabilmek mümkün değildir. Ne var ki, marksizmi önemli kılan esas olarak kapitalizm analizi değildir; öyle olsaydı kapitalizme karşı değil, yararlı olurdu. Marksizme özünü veren, kapitalizmden sosyalizm ve komünizme geçiştir; bunun kaçınılmazlığının formüle edilmesidir.

Marksist sosyalizm teorisinin başarısızlığı, bu nedenle, marksizmin inandırıcılığı ve yaygınlığından çok şey götürmüştür. Burada, "teori doğruydu, ama insanlar onu iyi uygulayamadılar" ya da "teori kendisinin öngördüğü değil de bambaşka koşullarda uygulanmak zorunda kaldı" gibi "açıklamalar" hiçbir anlam taşımaz. Önceden belirtildiği gibi, benzer gerekçeler başka büyük teoriler için de ileri sürülebilir.

**Yazın**'ın önceki sayısında yer alan **"Marksizm ya da geçmisi olanın geleceği olamaz"** yazısında işlenilen bir konuya burada yeniden dönmekte yarar var: Marksizmin özü diyalektik maddecilik midir, ya da diyalektik maddeciliği savunmak için mutlaka marksist olmak mı gerekir? Yüz yıl önce böyle olabilir, ama uzun zamandan beri diyalektik maddecilik sadece marksizme ait değildir, yaygın biçimde kullanılmaktadır. Dahası, kapitalizmin analizine uygulanan diyalektik maddeci yöntem, sosyalizmin zorunlu olduğunu göstermez.

Bilim insanlarından ekonomicilere, şirket yöneticilerinden çeşitli görüşlerdeki politikacılara kadar etkin ve geniş bir çevre tarafından kullanılan diyalektik maddeci yöntemi marksizme özgü sayılmaz.

Diyalektik maddeciliğe yaptığı vurgu konusunda Tanilli'ye katılmamakla birlikte, işçi sınıfının bugünkü rolü konusunda kendisine katılıyorum. Bu sınıf, gelişmiş kapitalist ülkelerde bile artık önemli toplumsal dönüşümlerin ve sosyalizmin kuruluşunun motor gücü değildir. Gerçekte bu yeni bir olgu da değil, en az 20 yıldır böyledir.

Burada sözü edilen tek tek ülkelerdeki işçi sınıfı hareketidir; birleşik bir hareket, kısa ve özgül bazı dönemler dışında hiç olmamıştır. "Uluslararası işçi sınıfı" olarak nitelendirilebilecek bir özne hiç olmamıştır.

Burada önemli bir soruya geliyoruz: Marksizmin Marx-Engels ve Lenin'den ibaret olmadığını, bunları yinelemenin ancak çözümsüzlük üreteceğini bilen, onlardan sonraki kuramcıların

yapıtlarını da değerlendiren, günümüz dünyasının özelliklerini yakından izleyen insanlar –Tanilli de bunlara dahildir- sonuçta neden marksizmde ısrar ediyorlar? Şunu söylemek abartı olmayacaktır: "Değişimin Diyalektiği ve Devrim"i okuduktan sonra kitabı kapatıp düşünen bir insan, kullanılan marksizm söylemine rağmen geriye marksizmden fazla bir şey kalmadığı duygusuna kapılacaktır. Üstelik bu, gerçekçi bir duygudur. Marksizm her türlü yoruma uygun bir teori değildir, onun kilit noktaları vardır. İşçi sınıfının sosyalizm mücadelesinde temel güç olamayacağını söylediğinizde, geriye yine önemli bir teori kalır, ama buna marksizm demek uygun değildir. Benzer bir değerlendirme "küresel devrim" için de yapılabilir. Böyle bir devrim bugünün koşullarında mümkün değil ve belki de hiçbir zaman mümkün olmayacak ve sosyalizm, güçlü bir kapitalizmle birlikte yaşamak zorunda kalacak. Bu durumda "yaşayacak sosyalizm", marksist sosyalizm teorisinden önemli farklılıklar içerecektir. Bu teoriyi yine de marksizm olarak adlandırmak doğru mudur?

Kitaptaki bir yanlışı düzelterek devam edelim: *"Alman Sosyal Demokrat Parti'nin ideologlarından Andre Brie…"* (s.82). A. Brie, Almanya'daki Demokratik Sosyalizm Partisi'nin (PDS) tanınmış kişilerinden biridir. Parti içindeki yeni program tartışmasında –kendisinin de içinde bulunduğu grubun- önerisi "sosyalist ama marksist olmayan" bir programdır. Bir değerlendirmeye göre, bu öneri, sosyal demokrasinin eski yıllarının özelliklerini taşımaktadır. Kendilerine göre ise, sosyal demokrasiyi oldukça değişmiş durumdadır; dahası, dünyanın en büyük sosyal demokrat partisine sahip olan bir ülkede benzeri yeni bir partiye de yer yoktur. Kısacası, sosyal demokrat olarak tanımlanmayı kabul etmemektedir.

Andre Brie'nin kardeşi olan ve aynı program önerisinin savunucuları arasında yer alan Michael Brie'nin, Almanya'da teorik sosyalist bir dergi olan **Argument**'te ilginç bir yazısı yayınlandı. Bu yazısında Brie,
*"marksizmin geriye itilmesi, tasfiyesi, unutulması, korunması ya da olduğu gibi muhafaza edilmesinin değil, geçerliliğinin kaldırılmasının yeni bir sosyalizm projesi için kazanç olacağından"*
söz etmektedir.

Sorun, marksizmle mücadele etmek değil, marksizmin dünyayı kavramamızı sınırlandırmasını engellemektir.

Marksizmin yerini aynı bütünselliğe sahip başka bir teori alamadığı için marksizm –ad olarak da olsa- kalıyor, denilebilir. Geçen sayıdaki yazıda, marksizmin yerini neden aynı bütünsellikte bir teorinin alamayacağı açıklanmıştı. İnsan bilgisinin bugünkü durumu sonucu, benzer bir teori mümkün değildir. Sorun sosyalistlerin yeterince çalışkan, yaratıcı ve zeki olmamasından

değil, insan bilgisinin iç uyuşmazlıklarından kaynaklanmaktadır. Bu konuda başka bir örnek açıklayıcı olabilir: Modern fizik, klasik fiziği aştı; onu geçersizleştirmedi, aştı; ama görelik teorisi ve parçacık mekaniği, Newton fiziğindeki kadar bütünsel bir evren anlayışı ortaya çıkarmadı. Fizikte bile durum böyle!

Son olarak, Almanya'da kadın hareketi içinde yer alan PDS'li bir arkadaşın değerlendirmesini aktaracağım. Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nde kadınların birçok hakkı olmasına karşın, evlilik içi şiddetin Federal Almanya'dakinden önemli bir farklılık göstermediğini açıklayan bu arkadaş, ardından şöyle demişti: *"Bunu söylemek bana acı veriyor, ama gerçeği değiştirmek istiyorsanız, önce onu olduğu gibi görmek zorundasınız."*

Artık "aslan gibi „ bir teorimiz –bazıları onu yinelemeyi hüner saysa ve ondan ayrılmayı lanetlese de- olmayacak. Burada insanın aklına bir Kızılderili sözü geliyor: "Yaşayan bir köpek, ölü bir aslandan iyidir."

Tanilli'nin kitabını, sosyalizmin sorunları üzerinde uzun uzadıya kafa yormanın sonucu olan bu kitabı okumanızı öneririm; içinde katılmadığınız yerler olsa da. Bu tür kitapların çoğalması dileğiyle…

(*) Avrupa'da ve Türkiye'de Yazın, Kasım 2001, Sayı: 97, 2001.

Adam Sanat, Ocak 2002, Sayı: 192.